УДК 342.9

Сіренко М. М.,
здобувач кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОДАТКОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН КРЕДИТУВАННЯ

TAX AND LEGAL REGULATION OF CREDIT RELATIONS

Автором статті здійснено аналіз податково-правового регулювання відносин кредитування. У ході аналізу виявлено позитивні моменти застосування механізму податкового кредиту, а також наявність деяких спірних моментів (протиріч).

Ключові слова: *податки, податковий кредит, кредитування, інститути оподаткування, правове регулювання.*

Автором статьи осуществлен анализ налогово-правового регулирования отношений кредитования. В ходе анализа выявлены положительные моменты применения механизма налогового кредита, а также наличие некоторых спорных моментов (противоречий).

Ключевые слова: *налоги, налоговый кредит, кредитование, институты налогообложения, правовое регулирование.*

The author of the article analyzed the tax and legal regulation of credit relations. The analysis revealed positive aspects of the application of the tax credit mechanism, as well as the presence of some controversial points (contradictions).

Key words: *taxes, tax credit, crediting, taxation institutions, legal regulation.*

Комплексність відносин податкового кредиту до деякої міри пояснює складність, нерозробленість проблем податкового кредиту. Сполучення відносин кредитування й оподаткування, переплетення способів їх регулювання й породжує досить складно впорядковану конструкцію податкового кредиту в сучасних умовах. Труднощі підсилюються ще й тим, що навіть у рамках однотипної конструкції самого податкового кредиту (що забезпечується єдиними галузевими методами регулювання) існують принципові особливості, відмінності кожного його підвиду. Суттєво відрізняється не тільки податковий кредит у режимі прямого й непрямого оподаткування, але навіть конструкції податкового кредиту по податку на прибуток і податку на доходи, конструкції, що опосередковують реалізацію податкового кредиту в однотипних – прямих податках. Цим у певній мірі й пояснюється те, що одними з найменш розроблених у теорії й мало застосовуваними на практиці є податкові правовідносини з податкового кредиту [1, с. 8–13] .

Подібна ситуація суперечить об'єктивній реальності. Потреба в регулюванні таких відносин існує, однак адекватного відображення в чинному податковому законодавстві України, правозастосовних актах вона ще не одержала. Проводячи деякий екскурс у поняття правового регулювання взагалі, слід звернути увагу на його призначення. Врегулювання нормами права суспільних відносин, насамперед, повинне відображати їх сутність, відповідати їм. Цей постулат можна застосовувати до будь-якої галузі права, тому, визначаючи правові форми закріплення податкових механізмів, необхідно враховувати в них реальне відбиття суспільних відносин, що об'єктивно розвиваються.

Обов'язковою вимогою до норм податкового права, якими врегульовані відносини з приводу сплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів, повинна виступати неодмінна кореспонденція з об'єктивною основою – реальними економічними процесами. Податкове регулювання повинне закріплювати форми податкових платежів, їх організацію й забезпечення, спрямовані на реалізацію цієї об'єктивної основи. Як приклад можна привести принципову неможливість правового регулювання відносин з оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності в 70-х рр. XX в., пов'язану з відсутністю підприємництва як явища. У той час здійснення дій, які зараз є підприємницькою діяльністю, вважалося спекуляцією, а особи, що займалися нею, переслідувалися по кримінальному законодавству як злочинці. Однак зараз, у зв'язку з розвитком підприємницької діяльності, можна говорити не тільки про необхідність такого регулювання, але й про наявність у його структурі спеціальних інститутів оподаткування цих учасників правовідносин. Таким чином, суспільні потреби, що об'єктивно змінилися, і суспільні відносини сприяли трансформації правового регулювання.

Для створення адекватної відповідності норм податкового права об'єктивним реаліям потрібна реалізація декількох моментів. По-перше, набір податків і зборів повинен бути оптимальним. По-друге, в число діючих податків і зборів повинні включатися тільки ефективні податкові платежі, що передбачає виключення неефективних податків із метою мінімізації видатків на їхнє адміністрування. Це також дозволить підвищити ефективність діяльності державних органів, функціональним призначенням яких є збір податків і зборів, контроль над їхнім надходженням, правильністю ведення податкового обліку й надання податкової звітності.

По-третє, дуже важливим є досягнення оптимального балансу між різними типами податків. Це зумовлене, насамперед, різними об'єктивними суспільними обставинами, що складаються на визначеному етапі розвитку суспільства. У певних умовах більш раціональним може виступати пре-

© М. М. Сіренко, 2017

валювання непрямих податків, в інших – прибуткових, у третіх – майнових. Своєчасне приведення правового регулювання оподаткування до реальних суспільних потреб дозволяє не тільки знизити суспільну напругу, підвищити надходження від податків і зборів, але й підвищити загальний рівень розвитку держави за допомогою оптимального співвідношення інтересів платників податків і фіскальних інтересів держави.

По-четверте, обов'язковою і, напевно, однією з найбільш значимих умов для приведення правового регулювання системи оподаткування до потреб об'єктивної дійсності є наявність не тільки адекватного закріплення матеріальних норм, але й відповідне процесуальне регулювання. Мова йде про те, що неможливо реалізувати матеріальну норму, яка б гарна вона не була, без відповідного закріплення процедур, методів, прийомів її реалізації, наявності нормативно закріпленого механізму настання відповідальності за її невиконання.

Розробка й прийняття нормативних актів, які б відповідали позначеним вище вимогам, ускладнюється громіздкістю діючої законодавчої системи, наявністю безлічі колізій. Недостатня активність законодавця також не сприяє прийняттю ефективних нормативних актів: наприклад, коли проект закону або кодексу через тривалий період його розробки до моменту прийняття втрачає свою актуальність. На жаль, подібна ситуація не рідкість і як приклад можна привести спроби законодавця розробити й прийняти Податковий Кодекс України. За період із початку набуття Україною незалежності й по сьогодні було безліч спроб прийняти цей нормативний акт. На даний момент існує п'ять зареєстрованих проектів Податкового Кодексу України, які перебувають на тій або іншій стадії проходження законопроектів, однак жоден із них не можна назвати таким, який би відповідав поточним суспільним потребам.

У даній ситуації доречним є думка Л.С. Явича, який відзначав, що «.. в тих випадках, коли юридичний закон вірно відображає об'єктивну потребу зміни існуючих відносин, він виявляється реальною силою, здатною привести до глибоких змін у народному господарстві, в темпі його розвитку й характері економічних зв'язків. Коли ж юридичний закон не відображає в достатній мірі вірно об'єктивних потреб, то він фактично не здатний удосконалювати виробничі відносини, та або заважає їхньому розвитку, або залишається на папері, не втілюючись в адекватні його вимогам правові відносини» [2, с. 20] . Саме тому прийняття Податкового Кодексу України в тому кшталті, в якому він зараз існує, навряд чи буде сприяти швидкому наповненню дохідних частин державного й місцевих бюджетів, позабюджетних цільових фондів.

Під час дослідження правового регулювання будь-яких суспільних відносин, на наш погляд, доречно говорити про співвідношення форми й змісту. Не заглиблюючись у філософські категорії, все-таки можна стверджувати, що дане співвідношення припускає досить складну діалектичну конструкцію. М.П. Кучерявенко справедливо відзначає про недоцільність розгляду форми як якогось ізольованого від змісту поняття, зовнішньої оболонки, поверхні, абсолютно віддільної від змісту. Він відзначає, що «…і форма, і зміст виражають сутність явища. Самостійне ізольоване існування змісту неможливе. Зміст податкового обов'язку реалізується у формі обов'язків з облікову, сплати, звітності, пов'язаних із надходженням у бюджети податкових платежів обов'язкового характеру. Причому тут ми можемо продовжувати деталізацію цих форм (податковий облік платників і об'єктів оподаткування і т.д.), аналізувати інші складові форми, що виражають змісту податкового обов'язку (обов'язки юридичних або фізичних осіб; обов'язки по прибуткових або по майнових податках і т.д.). Однак і зміст, і форма податкового обов'язку розкривають сутність реалізації податкового обов'язку…» [3, с. 67].

Схожу позицію займає Р.Й. Халфіна, яка наполягає на тому, що «…поглиблення й конкретизація співвідношення форми й змісту допомагають відійти від погляду на форму як на щось зовнішнє стосовно змісту. Розгляд форми окремо від змісту, так само як і змісту незалежно від форми, може застосовуватися лише в якості прийому наукової абстракції» [4, с. 82]. Вона підкреслює, що під час правового регулювання неминучим є наявність діалектичних протиріч, які пов'язані з динамікою змісту й відносною стабільністю форм, що знаходить вираження в протиріччі правової форми й матеріального змісту відносин [4, с. 97].

Дійсно, у випадку виділення об'єкта регулювання правова норма припускає певну стабільність і визначеність, без чого неможливо виділити сукупність однорідних, стабільних суспільних відносин, на які право й впливає. Тому одним із призначень норми права є закріплення найбільш важливих і стійких аспектів відносин. Однак при цьому необхідно враховувати і їх динамічний характер – прагнення до розвитку відносин. В якості забезпечувального інструмента для підтримки стабільності норми права застосовується державний примус, можливість застосування якого виникає з моменту видання норми. Такий стан речей вимагає наявності в деякому значенні консервативних передумов, тобто регулювання нормою права поведінки широкого кола суб'єктів, що підтверджує наявність устояних відносин, які існують уже в нормативно закріпленому виді.

Напевно, не варто ще раз намагатися доводити деякі концепції, які існують уже як аксіоми. Мова йде про потребу коректування існуючих податково-правових норм у процесі еволюційного розвитку відповідних суспільних відносин. У зв'язку із цим хотілося б зробити акцент на кількох принципових моментах.

По-перше, потреба в приведенні нормативного регулювання до об'єктивних суспільних обставин і потреб припускає впорядкування податкового законодавства. Однак у процесі здійснення цієї діяльності ми повинні пам'ятати про важливість дотримання

балансу в регулюванні неоднорідних суспільних відносин. Мова йде про необхідність враховувати специфіку тієї межі, на якій виникає необхідність у спільному впливові податково-правових і інших фінансово-правових норм, або навіть податкових норм і інших галузевих норм. Однією з найпоширеніших проблем при цьому стає розбалансування різних за своєю природою інтересів, що приводить до появи нових колізій правового регулювання. На наш погляд, найбільш важливою метою вдосконалення законодавства в будь-якій сфері суспільних відносин є зменшення числа колізій. Не є виключенням і фінансове законодавство.

У той же час важливою рисою податкового регулювання є його стабільність, яка в цьому випадку кореспондує з динамікою розвитку суспільних відносин. Звичайно, забезпечення стабільності законодавства є основою стабільного впливу на поведінку зобов'язаних суб'єктів, однак це не повинне приводити до узурпації нових прогресивних об'єктивно виникаючих конструкцій. Тобто оновлення податкового законодавства повинне, з одного боку, проводитися з урахуванням основних концепцій, що забезпечують стабільність правового регулювання податкових відносин, а з іншого боку, повинне враховувати й нові об'єктивні потреби. На наш погляд, цього можна досягти шляхом виділення закону як найбільш стабільної форми права й підзаконних актів як більш гнучких, що відображають динаміку відносин. Такий підхід дозволить гнучко й вчасно підбудовуватися під зміни суспільних відносин, не втрачаючи при цьому стабільності в регулюванні всієї маси податкових відносин.

Переходячи до більш детального розгляду регулювання відносин податкового кредитування, слід звернути увагу на наявність деяких спірних моментів. Насамперед, протиріччя бачиться в тому, що відносини податкового кредитування як елемент регулюючого впливу на інвестиційну сферу економіки фактично склалося, однак застосовується тільки в зародкових формах і адекватного поширення не одержало. Більше того, воно дуже перспективне саме з метою реалізації інтересів і платників податків, і держави. До позитивних моментів застосування механізму податкового кредиту можна віднести такі:

1) формує раціональне сполучення інтересів держави й платника;

2) підсилює інтерес платників податків до розвитку виробництва, активізації підприємницької діяльності;

3) скорочує витрати, оскільки залишає в розпорядженні зобов'язаних осіб на певний час частину коштів, які повинні були б надійти в дохідні частини бюджету, що фактично адекватно додатковим вкладенням у виробництво й створює можливість для його розширення;

4) залишення в розпорядженні платників частини коштів збільшує базу оподаткування й по наслідках адекватно додатковим вкладенням в економіку;

5) приводить до скорочення податкового тиску.

Необхідно констатувати, що на сьогодні відсутня єдина законодавча концепція щодо регулювання відносин податкового кредиту. Якщо під час впорядкування подібних відносин по податкові на прибуток і податку з доходів фізичних осіб ще й сформовані відносно закінчені (але, проте, суперечливі) конструкції, то податковий кредит у режимі сплати податку на додану вартість закріплений як складова частина механізму бюджетного відшкодування. Проте різні види податкового кредиту мають багато загального, а особливості більш чітко можна було б виділити в порівнянні з іншими видами (і природно знайти адекватне законодавче закріплення). Перспективним у зв'язку із цим представляється поява родової норми (у Законі України «Про систему оподаткування» або в Загальній частині майбутнього Податкового кодексу України), яка б містила визначення поняття податкового кредиту, що вичерпує перелік його видів. При цьому стало б можливим не тільки впорядкування саме цих відносин, але й бланкетне регулювання їх на рівні спеціальних законів про оподаткування, що значно спростило б правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Назаров В.Н. «О правовой природе и регулировании инвестиционного налогового кредита» // Финансовое право. – 2007. – № 12. – С. 8 –13.

2. Явич Л.С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержания и формы советского права) / Л.С. Явич. – С. 20–21.

3. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права : в 6 т. Т. 3 : Учение о налоге / Н.П. Кучерявенко. – Харьков : Легас : Право, 2005. – 600 с.

4. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юр.лит. – 1974. – 340 с.